

Tomislav Ćužić
Zagreb
tomislavui@yahoo.com.hr

RESTANDARDIZACIJSKI/RETROSTANDARDIZACIJSKI ASPEKTI S VIDIKA PRAVOPISENE NORME (PRAVOPISSNO PRENORMIRANJE)

U radu ćemo sagledavanjem mogućih restandardizacijskih aspekata razmatrati odnos između standardizacijskih i restandardizacijskih procesa te pokušati propitati koliko je opravdano relativno minorne izmjene u pisanome hrvatskome jeziku poimati kao kodifikacijski relevantnu restandardizaciju. S obzirom na to da su restandardizacijski momenti utemeljeni dijelom na rješenjima koja su postojala u starijim razdobljima standardnog jezika, zaključuje se da ih uvjetno možemo zvati i retrostandardizacijskima.

1. Uvod

Standardizacija, kao proces oblikovanja normi standardnoga jezika, tj. jezika nadregionalne (naddijalektne) i javne komunikacije, dobrim je dijelom društveno (nacionalno-politički i/ili ideološki), a to ipak znači i šire komunikacijski determinirana jer joj je u fokusu *lingua communis* koji „ima prestižnu ulogu posrednika” (Radovanović 2009: 212). Završna je faza standardizacije, uvjetno i idealistički rečeno, standardnost, tj. finalizacija u oblikovanju jezičnoga standarda. Standardizacijska razdoblja doduše mogu imati svoje (uglavnom manje) skokove¹, koji mogu nositi i obilježje restandardizacije, no pitanje je kako bi ih

¹ S aspekta fleksibilne stabilnosti, pojma koji su uveli pražani u prvoj polovici 20. stoljeća, i standardni jezik poput drugih jezičnih idioma, doduše sporijim tempom, doživljava promjene. (One su, načelno govoreći, u prvome redu leksičke naravi, ima li se u vidu da je leksički sustav najotporniji na standardnojezični filter.) Tako s jedne strane standardni jezik ima usađen mehanizam koji dopušta promjene, koje ne moraju nužno imati predznak velikih standardizacijskih

trebalo poimati, tj. što jezična restandardizacija uopće može značiti. Potaknuti naime nešto učestalijim pojavljivanjem toga naziva u hrvatskoj i južnoslavističkoj jezikoslovnoj literaturi u posljednjih dvadesetak godina, cilj nam je u radu, svojevrsnoj raspravi, prvenstveno upozoriti na neke njegove teorijsko-metodološke problemske aspekte, navlastito iz vizure pravopisne norme, a potom pokušati ustanoviti mogu li se i u kojemu smislu promjene u suvremenome hrvatskome pravopisanju okarakterizirati kao restandardizacijske, posebice u odnosu na ostale standardne jezike štokavske provenijencije. (Budući da je pravopisna norma dio standardnojezične norme u radu se mogu učiniti stanoviti *prekoraci* koji se izravno ne bave pravopisnom normom, ali su s njom u posrednoj vezi.)

2. Pogled na teorijsko-metodološke postavke restandardizacije

Kao što je već rečeno, restandardizacija se nadaje kao relevantna jezikoslovna tema; primjerice, o njoj se progovara u radovima sljedećih autora: Bugarski (2002), Bašić (2005), Peti-Stantić (2009), Glušica (2011), Tafra (2012), Čužić (2015), Badurina (2015) itd.

Premda, govoreći o restandardizaciji, Peti-Stantić (2009: 57) ima na umu „proces preoblikovanja jezika (...) na ponešto drugačijim temeljima”, nastojat će se u radu signirati da je njezin značenjski aspekt ipak nedostatan teorijski razrađen. Ima li se naime u vidu da prefiks *re-* implicira više usko povezanih, ali različitih značenja², nameće se dvojba označuje li se njime u riječi „restandardizacija” opsežnije prenormiranje postojećih normi (kao *re-* u riječi *reformacija*) ili pak vraćanje nekim starim jezičnostandardnim pravilima (npr. kao *re-* u riječi *regresija*) ili tek (naknadna) preinaka/korekcija norme (kao *re-* u *rebalans*). Valja još zamijetiti da navedeno određenje Peti-Stantić gotovo oksimoronski spaja pojmove neznatnosti, tj. nerelevantnosti („ponešto”) s jedne i „drugačijih temelja”, tj. relevantnosti s druge strane, u čemu otkrivamo stanovite teorijsko-metodološke prijepore koje naziv (termin) „restandardizacija” donosi. Sva su ta značenja naime u tijesnome prožimanju jer prenormiranje ili korekcija u određenoj normi / određenim normama može počivati na oživljavanju starih pravila, ali ne nužno, uz napomenu da se ovdje nazivom „prenormiranje” značenjski ne upućuje na „pretjerano normiranje”³, nego na promjenu/promjene u konkretnoj normi / konkretnim normama kao standardnojezičnim sastavnicama; prenormiranje je dakle određena (konkretna) normativna sastavnica (re)standardizacije, pa razlikujemo pravopisno, slovopisno, morfološko, leksičko prenormiranje itd.

mijena, iako su s druge strane statičke silnice u globalu dakako snažnije, što i odražava samu bit toga svjesno dogovorena, ali i najtransparentnije strukturirana idioma.

² U *Hrvatskome enciklopedijskome rječniku*, primjerice, za taj su prefiks navedena značenja: „ponovno”, „iznova”, „natrag”.

³ Primjerice, riječ *preformuliranje* ne znači „pretjerano formuliranje”.

Međutim, treba istaknuti, višeslojnost i višeznačnost uvjetno naznačenoga pojma restandardizacije time nisu iscrpljene. Shvatimo li naime u primarnome smislu restandardizaciju kao opsežnije zadiranje u jednu ili više normi nekoga jezika, preciznije u fizionomiju te norme, onda bismo prenormiranje, skup promjena u određenoj normi standardnoga jezika, mogli poimati kao relevantnu kodifikacijsku sastavnicu restandardizacije. (Poslije naznačujemo što bi uključivalo opsežnije/korjenitije zadiranje u pravopisnu normu.) Pitanje je, nadalje, može li se više površinskih promjena na razini dviju ili više normi zvati u kodifikacijskome smislu relevantnom restandardizacijom odnosno mogu li korjenitije promjene na razini samo jedne norme biti okvalificirane kao restandardizacijske, odnosno, govori li se o pravopisu, promjene u relevantnim načelima pravopisanja okvalificirati kao potpuno prenormiranje ili kao djelomičnu primarnu restandardizaciju s obzirom na to da nema promjena, barem ne opsežnijih, na drugim normativnim razinama. Ili, mogu li promjene u nekim samo „zvučnijim” segmentima norme biti dostatne da bi se nazvale restandardizacijskima.

Primjerice, kada bi, isključivo hipotetski postavljeno, došlo do zamjene fonološkoga (preciznije, fonemskoga⁴) načina pisanja morfonološkim (preciznije, morfemskim), ta promjena na prvi pogled ne bi radikalno izmijenila pisani lik hrvatskoga jezika: aktivacija morfonološkoga (morfemskoga) i fonološkoga (fonemskoga) načela pisanja u hrvatskome, s očista apsolutnih razmjera, u svojoj aktivaciji zapravo i ne zahvaća velik postotak riječi⁵ (time se, dakako, ne želi reći da se promiče povratak morfonološkomu načinu pisanja). Motrimo li pak

⁴ Zapravo, fonološko i fonemsko nisu isto, i smatramo da to nije nevažna metanormativna diferencijacija. Fonološkomu se naime pisanju u širem smislu suprotstavlja nefonološko, a fonemskome kao fonološkome u užemu smislu morfemsko. Konkretno, nije isto fonološko pisanje riječi tipa *voda* i fonemsko pisanje tipa *svadba* (iako su, dakako, oba fonološka u širem smislu toga pojma): riječi *voda* ne može se u hrvatskome jeziku suprotstaviti nikakvo morfonološko, tj. morfemsko pisanje, dok kod zapisa riječi tipa *svadba* možemo (*svatba*).

⁵ Prikažimo taj odnos zornije/egzaktnije ulomkom slučajno odabrana teksta: *Već debelo gazeći po drugoj polovici rujna mogu se dati neke analize kakva će biti ovogodišnja berba. Godina koja je iza nas bila je prilično sušna i veoma sunčana pa su prognoze kako bi mogla čak nadmašiti fenomenalnu 2016., ali samo kod mirnih vina. Odgovor zašto je tome tako leži u prethodno spomenutim vrucinama i sušama koje su iza nas pa je samim time i razina šećera prilično visoka što načelno pogoduje proizvodnji mirnih vina. Izuzetno pozitivne dojmove ne dijele proizvođači svjetski poznate Champagne budući da su njihovi vinogradi dobrim dijelom onemoćali mrazom i tučom što dodatno govori o blagoslovljenom položaju i klimi Plešivice koja slovi za vinogradarsku regiju s najvećim potencijalom u zemlji.* (<http://www.jutarnji.hr/dobrahrana/price/lijepa-prica-o-obitelji-tomac-kako-nastaju-iskrena-i-elegantna-vina-koja-se-cekaju-i-po-28-godina/6565548/>, pristupljeno 20. rujna 2017.)

U navedenom tekstu od ukupno 114 riječi njih dvadesetak možemo smatrati pravopisno relevantnima, od kojih su svega dvije (*iza*, *prethodno*) u poziciji aktivacije pisanja po morfonološkome načelu u užemu smislu (*iza*, *predhodno*), što je nešto manje od 2 % od ukupna broja riječi u ulomku. Sličan rezultat zabilježen je i u Čužić 2015.

restandardizaciju kroz sociolingvističku prizmu, u njoj gledamo društvenu pozadinu promjene, ističući dakle da joj je svrha vidljiva u „jačanju” kojega identiteta (ili, rečeno dekonstrukcijski, jezične ideologije). S toga aspekta navedena bi međutim promjena u pravopisnim načelima svakako mogla biti označena nedvojbeno relevantnom, pa čak i radikalnom jer implicira dublje zasijecanje u fenomen pravopisne norme (u taj fenomen ulaze pojmovi poput jezičnoga planiranja, jezičnoga upravljanja i moći, pismenosti, odnosno navika stanovništva u vezi s pisanjem itd.).⁶

Može se stoga tek načelno konstatirati da opravdanje za koje prenormiranje ili restandardizaciju može biti s jedne strane komunikacijsko-jezično, a s druge, vjerojatno i češće, strane simbolično odnosno autoidentifikacijsko (ideologemsko), ali je, kako se čini, za dubinsko poimanje rekodifikacije daleko relevantnije pitanje njezina opsega. Drugim riječima, simbolično prenormiranje odnosno restandardizaciju eventualno je moguće razumijevati kao zahvate maloga ili minornoga opsega, ali jakoga identifikacijskoga naboja, dok jače zadiranje u postojeći kodifikacijski sustav, doduše tek uvjetno, možemo smatrati kodifikacijski relevantnim prenormiranjem odnosno restandardizacijom. Akcent je u prvome redu dakle na promjenama u odnosu na neposredni normativni sustav kojima se taj podvrgava u nekome svojemu dijelu, bez udubljanja u njegove dalje tradicije. Pitanje je međutim zašto se neke promjene ne bi mogle jednostavno pojmiti kao segment razvojne etape standardizacije jer je standardizacija također konstantan mikrodinamičan proces, tj. ne bi trebalo biti dvojbeno da se restandardizaciji pripíše, u pojmovnome smislu, niža semantičko-logička pripadnost u odnosu na pojam standardizacije. Drugim riječima, jezična restandardizacija u prvome je redu tek pojavnost ili etapa jezične standardizacije, tj. valja je motriti kao dio standardizacijskih procesa, jer restandardizacijske silnice načelno su jednake onima standardizacijskima.

Prihvatimo li ipak restandardizaciju kao barem relativno relevantan jezičnoteorijski fenomen, nameće se onda i pitanje što bi uopće uključivalo „stvarnu”, tj. kodifikacijski relevantnu restandardizaciju u hrvatskome pravopisu, odnosno restandardizaciju koja bi uključivala korjenitije zahvate u odnosu na normativna pravila koja bivaju zamijenjena. Svakako su to problemi u vezi s pisanjem koje se tiče dihotomije *fonološko – morfonološko* (preciznije *fonemsko – morfemsko*), promjene kod pisanja refleksa jata, npr. anuliranje prozodijskoga načela (npr. pisanje *je* umjesto *ije*), anuliranje tradicionalnoga načela u za-

⁶ Kako ističe Katnić-Bakaršić (2009: 336-337), „jezične ‘sitnice’ samo su prividno takve – implementacija samo jednog novog pravopisnog pravila, samo jedne nove riječi uz proskribiranje druge, može postati poprištem borbe suprotstavljenih ideologija, političkih grupa”, naglašavajući da „mi lingvisti nismo ni u kakvim kulama od slonove kosti, već smo također duboko urojeni u ideologiju čak i kada toga nismo svjesni”.

pisivanju palatalnih afrikata (npr. eliminiranje grafema *ć* ili *č* u korist jednoga ili drugoga) te promjene u interpunkciji⁷ (npr. zamjena tzv. semantičkoga načela tzv. strukturmim). Znatnije promjene barem u nekoliko navedenih pravopisnih područja svakako bi označile kodifikacijski relevantno pravopisno prenormiranje, koje bi donekle pratilo neke uzusne (komunikacijske) tendencije u jeziku. Što bi više područja bilo uključeno u prenormiranje, to bi stupanj prenormacije bio viši. Dio takvih prenormiranja ne bi bio nužno identifikacijske (jezično-ideološke) naravi, nego bi imao i spomenutu uzusno-komunikacijsku jezičnu pozadinu. (Potrebno je dakako napomenuti da ni uporabna ovjerenost ni uzusna verifikacija – posebice ona koja se ne temelji na reprezentativnome korpusu koji obuhvaća sve funkcionalne stilove – nije jedini niti mora biti najvažniji kriterij standardnosti jezika.)

Hrvatskovukovske „intervencije” u hrvatski jezik s aspekta kodifikacije, osim ideoloških, imaju relevantna restandardizacijska obilježja u smislu njihova opsega i relevantnosti (npr. Bašić 2005: 115) jer je došlo do korjenitijega zadiranja u fizionomiju pravopisne kodifikacije, te djelomično u leksik i gramatiku jer su iz potonje istisnuti elementi koji nisu novoštokavski. Tim je intervencijama, uostalom, ostvarena i postojeća standardnost hrvatskoga jezika. Na pravopisnoj razini došlo je do promjene u smjeru *morfonološko – fonološko*, do promjene u pisanju refleksa jata i promjene u pogledu sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja, uz još neke promjene. No, primjećuje Tafra (2012), može se u navedenu slučaju govoriti o restandardizaciji tek ako bi se te dubinske intervencije sagledavale „isključivo u usporedbi s ilircima”. Po tome bi dakle restandardizacija, kako je rečeno, bila uvođenje relevantnoga opsega pravila u standardnojezični prostor, i to u odnosu na neposredno prethodno razdoblje – ovdje restandardizaciju, kao standardizacijsku etapu, poglavito razumijevamo u tome uvjetnome smislu, uz naglasak da se za ta pravila verifikacija (onih jezikoslovaca koji zagovaraju promjene) može tražiti u nekim starijim standardizacijskim razdobljima. Politički oktroirano približavanje pravopisa iz 1930. godine nije doduše u primarnome (kodifikacijski relevantnome) smislu ortografska restandardizacija, nego normativni zahvat manjega, ali ne i beznačajnoga opsega⁸, odnosno prenormiranje nižega stupnja kojim se načelno fonološki (fonemski) pravopis samo dodatno fonologizirao (npr. *gratski*, *aziski*), no u sekundarnome (auto)identifikacijskome (simboličnome/ideološkome) smislu itekako jest ako u restandardizaciji vidimo promjene koje su simboličnoga karaktera, kako je, primjerice, vidi Glu-

⁷ Misli se tu na interpunkcijsko načelo, tj. interpunkcija pritom ne uključuje samo inventar pravopisnih znakova nego i pravila njihova zapisivanja (u sintaktičkome/rečeničnome smislu).

⁸ Kažemo da takve promjene nisu s kodifikacijskoga aspekta beznačajne posebice s obzirom na promjene u pisanju futura prvoga kao relativno učestala glagolskoga oblika (umjesto *pisat ću* taj je pravopis propisivao sastavljeno pisanje *pisaću*).

šica (2011), govoreći o restandardizaciji crnogorskoga jezika, a sličnih je stajališta i Bugarski (2002). Međutim oboje pod restandardizacijom razumijevaju i promjene u statusu jezika, odnosno preimenovanje varijante jezika u status jezika.

Premda je ponekad korisno razlikovati kodifikacijski relevantne aspekte restandardizacije i njezine simboličke/autoidentifikacijske aspekte, ipak valja reći da rijetko koje zadiranje u postojeći standard nije identifikacijskoga karaktera, no kodifikacijski je relevantno ono koje zadire u neke od temelja jezičnoga koda, bilo fonološkoga, bilo morfološkoga, bilo leksičkoga ili (orto)grafijskoga. Uvođenje, ili pokušaj uvođenja, novih fonema i slova odnosno grafema u crnogorskome jeziku ima barem standardizacijski potencijal, odnosno restandardizacijski potencijal u odnosu na razdoblje crnogorske podvarijante tzv. srpskohrvatskoga (hrvatskosrpskoga) jezika. Ili, vraćanje *korienskoga* pravopisa za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, kojim se dakle ponovno uspostavlja morfonološki (morfemski) način pisanja, kao i leksičke promjene u tome razdoblju primjeri su djelomične primarne restandardizacije izrazita simbolična naboja, premda, govorimo li samo o pravopisnoj razini, možemo govoriti o pravopisnome prenormiranju odnosno pravopisnoj restandardizaciji, odnosno svojevrсноj retrostandardizaciji jer rješenja svojom glavninom počivaju na ilirskome pravopisanju, na daljoj tradiciji. (Dakako, nazivu „retrostandardizacija” ne pridružujemo nikakvo vrijednosno značenje u smislu „nazadnosti” ili „retrogradnosti” koje-ga pravopisnoga rješenja, nego se pod njome razumijeva činjenica ugledanja na neka starija rješenja koja su prekinuta stjecajem različitih društvenih okolnosti.) Radi se dakle i o autoidentifikacijskim, tj. simboličnim aspektima restandardizacije jer su promjene uvedene naglo, imamo li na umu poimanje restandardizacije kao naglih jezičnih promjena pod snažnim izvanjezičnim društvenim utjecajima (Čužić 2015), jer su u nazivu implicirale „raskidanje” sa srpskim jezikom, tj. imale su nedvosmislen (auto)identifikacijski predznak. Budući da su se te promjene u određenome smislu referirale na jednu stariju fazu standardnoga jezika i na taj se način temelje na „pogledu unazad”, u takvim djelomičnim restandardizacijskim promjenama naziremo retrostandardizacijska uporišta, posebice u smislu eksplicitna pozivanja na stariju tradiciju. Takvu restandardizaciju možemo, zapravo, poimati kao ponovno standardiziranje nekih normativnih rješenja koju su vrijedila u nekim starijim standardizacijskim (starostandardizacijskim) razdobljima. Premda bi u tome slučaju dotični naziv bio opterećen većim brojem značenja, ipak valja istaknuti da hrvatske restandardizacije, zapravo prenormiranja, nazovemo li ih tako, dobrim dijelom imaju i takva, retrostandardizacijska, obilježja. Simbolična restandardizacija ostvarena je i *Pravopisom hrvatskosrpskoga jezika* (tzv. Novosadskim pravopisom), no u pokušaju unifikacije tzv. varijanata može se tek nazreti i kodifikacijska restandardizacija, premda

je prije moguće govoriti o nekim većim preinakama / djelomičnome prenormiranju u pravopisu, napose u interpunkciji i u nekim segmentima sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja, što je, čini nam se, ipak nedostatno da bi takve izmjene dobile restandardizacijski status višega reda. Moglo bi se, drugim riječima, tek eventualno govoriti o *naznakama* kodifikacijski relevantne pravopisne restandardizacije u odnosu na broz-boranićevsku pravopisnu tradiciju.

U određenje se naziva „restandardizacija”, kao što je spomenuto, utiskuje i sadržaj statusne ili nominalne emancipacije nekoga jezičnoga idioma. Tu valja uzeti u obzir širi sociolingvistički kontekst (a ne samo pravopisni) te napomenuti da samim činom raspada pretežno južnoslavenske državne tvorevine hrvatski jezik ne postaje *novi* južnoslavenski standardni jezik⁹, kako se to ponekad, barem iz hrvatske jezikoslovne perspektive, površno tvrdi (npr. Greenberg 2005), jer je on svoju (doduše, dijelom varijantno shvaćenu) standardnost imao čak i u svojem „bipolarnome” (Škiljan, 2002: 273) razdoblju, kada se jezik službeno nazivao hrvatskorspskim ili srpskohrvatskim. Imao je taj jezik svoju standardnost i u prednovosadskome i predjugoslavenskome razdoblju, s time da je i prije devedesetih, dakle i u kasnijoj fazi kada je vrijedio službeni naziv „srpskohrvatski¹⁰ (hrvatskosrpski) jezik”, imao i kodifikacijsku i, do neke mjere, nominalno-simbolizacijsku ostvarenost u liku „hrvatski književni jezik”, a pritom nipošto nije uputno zanemariti da se u neposrednu poslijeratnome razdoblju socijalističke Jugoslavije, štoviše, govorilo i o hrvatskome kao institucionalnome/službenome jeziku, što je s unitarizacijom poslije bilo praktički osporeno. Sličan je slučaj i sa srpskim jezikom jer je i taj jezik, barem u svojem središnjemu (ekavskome) dijelu, imao jasno oblikovanu standardnost. Ne može se dakle govoriti o restandardizaciji samo u svjetlu nominalne emancipacije hrvatskoga u odnosu na tzv. srpskohrvatski odnosno srpski, tj. u smislu hrvatskoga kao novoga jezika, kako to (re)konstruira Bugarski (2002). Stanovite preinake u hrvatskoj ortografiji koje su se počele javljati 90-ih godina 20. st. nemaju, kako ćemo pokazati, težinu kodifikacijski relevantne restandardizacije kakva se, primjerice, dogodila pod hrvatskovukovskim utjecajem ili u vrijeme

⁹ Takvo gledište ide pod ruku s gledištem da je raspadom SFR Jugoslavije najprije „nestao srpsko-hrvatski jezik” (npr. Vasiljeva 2010: 23), koje se iz hrvatske perspektive uglavnom čini dvojbenim. Iz hrvatske se jezikoslovne perspektive može naime reći da je nestao odnosno preotao vrijediti *službeni naziv* „srpskohrvatski”.

¹⁰ Iako se ni danas olako ne napušta naziv srpskohrvatski, hrvatski se uglavnom ipak prepoznaje, doduše na različite načine, kao zaseban jezični entitet. Primjerice, u britanskome *Atlasu jezika* govori se o hrvatskome jeziku, unatoč tomu što autori ističu da postoje tek „tanane razlike” u odnosu na srpski (Comrie, Matthews, Polinsky 2004: 43), dok je s druge strane u knjizi *Dictionary of Languages* Dalby (2006: 548-550) hrvatski jezik obradio u poglavlju *Srpski, hrvatski, bosanski*, smatrajući da su ti jezici tek različiti nazivi za (jedan) srpsko-hrvatski jezik, iako im pritom ne odriče zasebnu standardnost.

Nezavisne Države Hrvatske, jer obuhvaćaju samo ograničene, relativno minorne zahvate u pravopisnoj normi, a nisu ni uporabno ovjerene kao jedina pravopisna rješenja (Volenc 2015). U slučaju da se norma hrvatskoga pravopisa tada temeljitije mijenjala, odnosno mijenjala na razini temeljnih pravopisnih načela, mogli bismo govoriti o kodifikacijski relevantnim aspektima ortografske restandardizacije, tj. prenormiranja, pri čemu valja podsjetiti kako je bilo radikalnijih prijedloga o prelasku na morfonološki pravopis, te, šire (izvanpravopisno) motreno, čak i o ikavskoštokavskoj osnovici hrvatskoga jezika, no takvi prijedlozi nisu bili ozbiljnije razmatrani u cjelini središnje struje hrvatskoga jezikoslovlja. Navedene pravopisne izmjene i prijedlozi u vezi s njima, dakako, imaju stanovita identifikacijska obilježja, ali ne u smislu poimanja da je *pomoću njih* nastao novi hrvatski jezik, nego u smislu divergencijskih nastojanja u odnosu na tzv. srpskohrvatski (odnosno srpski) jezik, koji je, zapravo, bio nadnacionalno shvaćen jezik. I u tim preinakama naziremo ponešto površinskih retrostandardizacijskih, točnije retronormativnih uporišta tipa „starija pravopisna tradicija” (standardnoga jezika).

Problem je dakle naziva „restandardizacija” ako se njime označuje i skup konkretnih kodifikacijskih većih promjena s jedne i manjih preinaka s druge strane te razlog tih promjena i preinaka, ako se uz to njime označuje i nominacijska emancipacija nekoga jezika (emancipacija lingvonima) i razlog tih emancipacijskih težnji. No želi li se ipak zadržati naziv „restandardizacija” i u potonjemu smislu, može se eventualno govoriti o nazivnoj („nominalnoj”), lingvonimskoj restandardizaciji, tj. restandardizaciji koja svoju *novost* gradi na pridijevanju novoga naziva kojemu jezičnomu idiomu koji u prethodnomu razdoblju nije imao status jezika. Pojava bošnjačkoga, odnosno bosanskoga jezika i pravopisa sama po sebi, doduše, predstavlja (auto)identifikacijska obilježja u svjetlu njegove lingvonimske (statusne) emancipacije, pri čemu ne primjećujemo neke ozbiljnije kodifikacijske zahvate u odnosu na tzv. srpskohrvatski, ali i na hrvatski i na srpski jezik (uz napomenu da se povećao broj orijentalizama i eventualno kroatizama). Dok je u drugome dijelu dvočlanoga naziva *srpskohrvatski/hrvatskorspski* ipak „fizički” uključen pojam *hrvatski*, u slučaju bošnjačkoga (izvorno, bosanskoga) jezika ne radi se o nazivnome razgraničenju nečega što je već službeno postojalo (kao formalni *dio* imena), kao u slučaju srpskoga i hrvatskoga (koji su dakle, površno gledajući, imali svoga srpsko-hrvatskoga „prethodnika”). Specifičnost bošnjačke (bosanske) restandardizacije, ako je ipak uvjetno tako nazovemo, jest u tome što uglavnom preuzima standardnost „srpskohrvatskoga”, uz inovaciju koja se u prvome redu svodi na nazivno-pravnu emancipaciju jezika, koji od „srpskohrvatskoga” nasljeđuje također stanovite nadnacionalne tendencije. Nešto malo prenormiranja, doduše, vidimo na fo-

nološkoj odnosno morfonološkoj razini, u primjerima tipa *kahva* ili *prijateljcin* (ili npr. *dječko*), koje je upravo Halilovićev pravopisni priručnik (*Pravopis bosanskoga jezika*) prvotno pokušao ovjeriti. S druge strane bošnjački (bosanski) jezik može donekle opravdavati svoju povijesnost (retro-poziciju) i u tzv. srpskohrvatskome razdoblju, u kojemu je imao svojega prethodnika u podvarijanti „bosanskohercegovački jezični izraz”.¹¹

3. Re(tro)standardizacijski primjeri na hrvatskome pravopisu kroz odnos prema srpskome i bošnjačkome (bosanskome) pravopisu

Postavili smo već pitanje restandardizacije s kodifikacijski relevantna motrišta u hrvatskoj pravopisnoj normi u odnosu na njegovo razdoblje u socijalističkoj Jugoslaviji, tj. u odnosu na *Pravopis hrvatskosrpskoga jezika* (1960), tzv. Novosadski pravopis, no tu nisu zamijećeni nikakvi krupni (korjeniti) zahvati, ili uopće nikakvi zahvati. Izdvajamo stoga ove najrelevantnije „ne-zahvate”:

¹¹ Valja još dodati i sljedeće. Koliko su god divergencijska nastojanja hrvatskoga jezika u prošlosti /bila/ usmjerena prema srpskome jeziku, odnosno njegovoj većinskoj ekavskoj varijanti, ima ponešto paradoksa u tome da pojava novih štokavskih jezičnih standarda, u nekim fonološkim segmentima donekle, uvjetno govoreći, dodatno umanjuje njegovu razlikovnost. Primjerice, i bošnjački (bosanski) je, poput hrvatskoga, utemeljen na jekavskoj novoštokavštini, prihvativši doduše i dio leksika koji se obično smatraju kroatizmima, a valja napomenuti da je preuzeo i neke ortografske kroatizme. Postoji dakle u statusnome smislu novi jezični standard koji više nalikuje hrvatskomu u odnosu na srpski. No ako hrvatsko jezikoslovlje, iz opravdanih razloga, inzistira da Hrvati imaju pravo nazvati svoj jezik kako žele, tj. u njihovu slučaju nazvati ga nacionalnim imenom, ono to pravo mora, prema načelu dosljednosti, „dopustiti” i drugim narodima, pa tako i bošnjačkom, što uostalom i čini, ali ponekad u *modificiranoj* inačici, nazivajući nerijetko bošnjačkim jezikom ono što Bošnjaci nazivaju bosanskim, jezikom koji je i zamišljen kao standardni jezik namijenjen u prvome redu Bošnjacima, kako se to, uostalom, i naznačuje u Halilovićevu *Pravopisu bosanskoga jezika*. Drugim riječima, Bošnjaci i ne zovu svoj jezik prema nacionalnome kriteriju nego nadnacionalnome – što se evidentno nadovezuje na činjenicu da uz bosanske (tj. bosansko-hercegovačke) Bošnjake na prostoru BiH obitavaju bosanski (bosansko-hercegovački) Srbi i bosanski (bosansko-hercegovački) Hrvati. Vidimo da je tu potrebno razlikovati dva prava koja se načelno dopunjuju, a mogu biti i istovjetna: pravo da se jezik, pa onda i pravopis, nazove nacionalnim imenom i pravo nekoga naroda, odnosno njegovih elita, da jezik kojim govori nazove onako kako želi. U slučaju bosanskoga jezika i pravopisa drugo je pravo semantički izjednačeno s prvim, tj. pridjev „bosanski” izjednačuje se značenjski s pridjevom „bošnjački”, iako bosanski uglavnom nema semantiku nacionalnoga odnosno jednonacionalnoga, a bošnjački ima. Takav prividno samo nacionalni lingvonimski princip koji, izgleda, ima i jezičnounitarističke implikacije, može se dakle okoristiti činjenicom da i „bosanska varijanta” srpskoga jezika počiva na jekavskoj štokavštini, odnosno na činjenici da svi konstitutivni narodi u BiH – Bošnjaci, Hrvati i Srbi – imaju standard s osnovicom na jekavskoj štokavštini, zajednički dijeleći taj jezični (štokavski) sustav. U tome je kontekstu znakovita tvrdnja bošnjačkoga lingvистa Palića kako je „potpuno jasno da je Bosna i Hercegovina, jezički gledano, *jedna zasebna cjelina*” (Palić 2009: 115, isticanje naše), iako je u dijalektalnome smislu i to upitno. Isti lingvist međutim odbacuje mišljenje hrvatske (ali i srpske) strane da se nazivom „bosanski” gaje unitarističke pretenzije (Palić 2009: 119).

1) nema većih, sustavnih izmjena kod pisanja koje se tiče dihotomije *fonološko – morfonološko (fonemsko – morfemsko)*¹² – iako, doduše, postoji dio zahvata iz te dihotomijske perspektive;

2) nije anulirano prozodijsko načelo pri pisanju refleksa jata¹³;

3) nije anulirano tradicionalno načelo u zapisivanju palatalnih afrikata¹⁴;

4) nema (ili barem nema značajnijih) izmjena kod pisanja maloga i velikoga početnoga slova¹⁵;

5) nije došlo do promjena u vezi s interpunkcijskim načelima, odnosno načelima koja se tiču uporabe/primjene pravopisnih znakova.

Ako je rečeno da bi opsežnije promjene u tim pravopisnim područjima, ili bar u nekima od njih, dovele do pravopisne restandardizacije odnosno pravopisnoga prenormiranja u punome smislu riječi, onda je jasno da se teško može govoriti o nekakvim relevantnim restandardizacijskim zahvatima u pravopisnoj kodifikaciji, premda valja dodati opasku da je kod sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja došlo, doduše, do pokušaja unošenja stanovitih promjena, odnosno zamjećuju se dva pristupa oko pisanja jedinica koje imaju funkciju priložnih oznaka (*na večer/ navečer, na smrt/nasmrt*). Njima se ovdje nećemo podrobnije baviti, uz napomenu da pisanje tipa *na večer* označuje promjenu u odnosu na Novosadski pravopis¹⁶. No prije govora o novijim intervencijama u pravopisnu normu upravimo kratak pogled na pravopisno nazivlje. Konkretno, s aspekta kontrastivnoga sagledavanja hrvatske, srpske i bošnjačke (bosanske)

¹² Usuprot eventualno uvriježenu mišljenju uvođenje morfonološkoga pravopisa u središnjoj struji hrvatskoga jezikoslovlja nikad nije ozbiljnije razmatrano.

¹³ Mogućnost uvođenja takvih preinaka u hrvatskome jezikoslovlju nije se ozbiljno uzimala u obzir, izuzmemo li Škarićeve prijedloge da se umjesto *ije* piše *je* (*vrjeme*). Inače, u ovome se radu ne bavimo promjenama koje se odnose na alternaciju *ije/je* iza tzv. pokrivenoga r (*pogriješiti/pogrješka, strijela/strjelica*), a koje je uveo Babić-Finka-Mogušev (Babić-Mogušev) pravopis, i to stoga što ih ne smatramo pravopisno relevantnima u užemu smislu (prije su to svojevrsne fonološko-leksičke izmjene). Unatoč tomu možemo samo natuknuti da je ta alternacija postala pravopisnom točkom pedesnom za identifikacijski „naboj”.

¹⁴ Premda uzus pokazuje nedvojbenost u pogledu defonologizacije afrikata, nijedna je hrvatska pravopisna knjiga, poput Škarićevih neobvezujućih prijedloga, nije ortografski ovjerila premda bi takva uzusno motivirana promjena imala kodifikacijsku i autoidentifikacijsku, ali i komunikacijsku težinu u odnosu na srpski jezik.

¹⁵ Treba međutim napomenuti da se u vezi s inicijalnom verzalnošću Novosadski pravopis bitno ne razlikuje od Boranićeva pravopisa osim u pogledu pisanja tipa *Dugo selo*, pa tu i nije bilo velika prostora za retrostandardizacijske izmjene toga tipa.

¹⁶ Zanimljivo je da u *Rječniku hrvatskoga jezika* (2000) urednika Jure Šonje u izdanju Leksikografskoga zavoda i Školske knjige koji je objavljen iste godine kada i peto izdanje Babić-Finka-Moguševa pravopisa (u izdanju Školske knjige) nalazimo rješenja koja taj pravopis ne propisuje: *navečer, nasmrt, nizbrdo, ujutro* i sl. Najnoviji (institutijski) pravopis također propisuje sastavljeno pisanje, pa se može reći da pokušaj prenormiranja tipa *na večer, na smrt, niz brdo* u *ju-tro* nije doživio veću ukorijenjenost.

pravopisne norme s pravopisnom normom *Pravopisa hrvatskosrpskoga jezika*, vidimo kako hrvatski jezik, što se tiče pravopisnoga nazivlja, u nešto većoj mjeri pokazuje svojevrstu diferencijaciju u odnosu na srpski i bošnjački, odnosno Halilovićev *Pravopis bosanskoga jezika* i Pešikan-Jerković-Pižuričin *Pravopis srpskoga jezika*, ali i da srpska terminologija ipak pokazuje veće promjene u odnosu na tzv. srpskohrvatski nego što je to slučaj s bošnjačkim (bosanskim), kao što se vidi u sljedećoj tablici:

PRAVOPIS SRPSKOHRVATSKOGA JEZIKA	HRVATSKI PRAVOPIS(I)	SRPSKI PRAVOPIS	BOŠNJAČKI (BOSANSKI) PRAVOPIS
tačka	točka	tačka	tačka
zarez	zarez	zapeta (do 2010. zarez)	zarez
dvije tačke nekoliko tačaka	dvotočka dvotočje trotočka trotočje	dve tačke, dvotačka znak prekida tri tačke	dvotačka trotačka
interpunkcija	interpunkcijski znakovi razgo(d)ci	interpunkcija	interpunkcijski znaci
crta	crta, crtica	crta	crta
crtica	crtica spojnica	crtica	crtica
uzvičnik	uskličnik	uzvičnik	uzvičnik
sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi	sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi sastavljeno i nesastavljeno pisanje	spojeno i odvojeno pisanje reči	sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi

Iako se u navedenim primjerima radi o pravopisnoj terminologiji, ipak je riječ tek o leksičkim promjenama.¹⁷ Osvrnimo se stoga na samo neke važnije

¹⁷ Na ovome se mjestu usputno nameće prilika progovoriti i o pitanju može li se govoriti o leksičkome prenormiranju/restandardizaciji tijekom 90-ih godina 20. st. Odgovor je u neku ruku potvrđan, ali samo pod uvjetom da se misli na jedan relativno uzak segment leksičke norme, onaj koji se tiče terminologije, i to u prvome redu administrativne terminologije – kojoj pribrajamo i vojnu – manjim dijelom i znanstvene, posebice kroatističke, tj. može se govoriti o vrlo ograniče-

(razvikanije) intervencije pravopisne naravi u standardnim jezicima štokavske provenijencije: primjena/neprijemna fonološki uvjetovanih alternacija, niječni oblik prezenta glagola *htjeti*, pisanje točke iza rednih brojeva.

3.1. Primjena/neprijemna tzv. fonološki uvjetovanih alternacija u pismu, načelno govoreći, ima nedvojbeno ortografsku relevantnost (Čužić 2015). Što se ortografije u pogledu jednačenja suglasnika po zvučnosti tiče, u hrvatskome jeziku **ne primjećujemo gotovo nikakva ozbiljnijega prenormiranja**, osim tek u ponekim slučajevima kada se *d* nađe ispred *č*, *ć*, *c* na granici prefiksa i korijena, što je i retrostandardizacijski postupak, odnosno postupak ugledanja na stariju brozovsko-boraničevsku tradiciju, koja je ipak starija hrvatska pravopisna tradicija unutar istoga novostandardnoga razdoblja, a ne bošnjačka (bosanska) ili srpska, pa je i logično da ta hrvatska rješenja neće biti uzeta u obzir ni u jednoj ni u drugoj pravopisnoj normi – bošnjačku (bosansku) normu danas predstavlja *Pravopis bosanskoga jezika* (Halilović 1996), a srpsku *Pravopis srpskoga jezika* (Pešikan, Jerković i Pižurica 2010):

noj, ali ne i nerelevantnoj leksičkoj restandardizaciji. Naime dio terminologije samom prirodom stvari, odnosno silnicama izvanjezične zbilje, potpuno je prihvaćen, npr. *putovnica*, *domovnica*, *županija*, *kuna*, *lipa*, *iskaznica*, *ravnatelj*, *časnik*, *bojnik* i sl., dok dio novih ili „novih“ administrativizama, npr. *zamolba*, *preslika/preslik*, *izv(i)ješće*, *privitak*, *djelatnik* supostoji tek manje ili više uspješno s njihovim starijim istoznačnicama *molba*, *kopija*, *izvještaj*, *prilog*, *radnik*, a valja napomenuti i da se dio administrativnih riječi slabije ustalio, posebice u općeporabnome leksiku, npr. *nadnevak*, *redarstvenik*. (Iako se pretjeranim i nepotrebnim može učiniti zamjena *djelatnika radnikom*, njome se možda neizravno otkriva sve nepovoljnija društveno-ekonomska stvarnost. Naime budući da su sve učestaliji ugovori o djelu kojima se u pravilu radnici zapošljavaju na određeno radno vrijeme, ispada, bez namjere da se ironizira, kako bi se radnici s takvim ugovorima i u jezičnome pogledu opravdano mogli nazivati *djelatnicima*.)

Dakako, postoji i ponešto primjera općega leksika koji posebice preferira administrativni stil, a preko njega i novinarski, navlastito kada se tematski referira na administrativnu sferu, a neke od njih prihvaća i znanstveni stil, npr. *uporaba/poraba*, *čimbenik*, *poglavito*, *podrijetlo*, *tijekom*, *glede* itd. – potonji je primjer posljednjih godina izgubio na učestalosti u odnosu na 90. godine 20. stoljeća, uz napomenu da im sinonimski parnjaci također uglavnom nisu (ili posve nisu) istisnuti iz općejezične uporabe: *upotreba*, *faktor*, *prvenstveno*, *porijeklo*, *tokom*, *u pogledu*. Na temelju navedenoga preciznije bi stoga bilo konstatirati da je, kako nam se čini, bolje govoriti o pokušajima leksičke restandardizacije nego o njezinoj nedvosmislenoj uporabnoj realizaciji, odnosno moglo bi se čak govoriti, barem dijelom, i o leksičkoj retrostandardizaciji s obzirom na to da se ponovno oživljuju riječi koje su se upotrebljavale u nekome od ranijih faza novostandardnoga ili starostandardnoga jezičnoga razdoblja. Međutim u identifikacijskome smislu promjene imaju nedvosmislen restandardizacijski predznak.

	BROZOV PRAVOPIS (1892)	„PRAVOPIS HRVATO- SRPSKOGA JEZIKA” (1960)	HRVATSKI PRAVOPIS(I)	SRPSKI PRAVOPIS	BOŠNJAČKI (BOSANSKI) PRAVOPIS
d/c	dc (<i>nadcestar</i>)	tc (<i>potcijeniti</i>)	dc (<i>podcijeniti</i>)	tc (<i>potceniti</i>)	tc (<i>potcijeniti</i>)
d/č	<u>dč</u> (<i>podčiniti</i>)	tč (<i>potčiniti</i>)	<u>dč</u> (<i>podčiniti</i>)	tč (<i>potčiniti</i>)	tč (<i>potčiniti</i>)
d/ć	dć (<i>nadćutni</i>)	tc (<i>otćušnuti</i>)	dc (<i>nadćutni</i>)	tc (<i>otćušnuti</i>)	tc (<i>otćušnuti</i>)

Tek nešto više prenormiranja primjećuje se u hrvatskome pravopisu u pogledu alternacije gubljenja suglasnika, odnosno pisanja/nepisanja dentalnih *d* i *t* koji su se nakon umetanja nepostojanoga (mobilnoga) *a* u izgovoru izgubili ispred istovrsnoga (dentalnoga) *c*, i to na granici korijena i sufiksa. Dva hrvatska pravopisna priručnika normiraju njezino bilježenje u pismu, konkretno *Pravopis hrvatskoga jezika* (Anić i Silić 2001), koji dopušta šest *iznimaka*, te Matičin *Hrvatski pravopis* (Badurina, Marković i Mićanović 2007), zagovarajući tako fonološka načela (*podaci*) iako obje pravopisne knjige dopuštaju nefonološki zapis, dok ostale četiri pravopisne knjige (Babić, Finka i Moguš 1996; Babić, Ham i Moguš 2007; Babić i Moguš 2010; institutski 2013) tu fonološku alternaciju ne registriraju zahvaljujući morfonološkom (morfemskom) načelu pisanja. Ta je pravopisna promjena kombinacija semantičke, dakle lingvističke i tradicionalne, tj. izvanlingvističke motiviranosti (tu nalazimo i naznake retrostandardizacije, zapravo retronormiranja). U njoj, doduše, uočavamo autoidentifikacijski karakter, ali on se može tumačiti i „tehničkojezičnim” razlozima (Čužić 2015). Međutim čak ni takva minorna prenormiranja u odnosu na Novosadski pravopis ne nalazimo u srpskoj ni u bošnjačkoj (bosanskoj) normi s obzirom na to da prvi standardni jezik ne pokazuje divergencijske namjere, a drugi nema izražena retrostandardizacijska uporišta kao što je slučaj s hrvatskim iako su, bar što se tiče Brozova pravopisa, ta uporišta skromnoga potencijala, jer je Broz morfonološki način pisanja propisao u vrlo ograničenu broju primjera¹⁸, i to kako bi se izbjegla homonimija:

¹⁸ Tu se u određenome smislu može govoriti o težnji prema „(re)konstruiranoj jezičnoj tradiciji” (Molas 2013: 12).

	BROZOV „HRVATSKI PRAVOPIŠ”	„PRAVOPIŠ HSJ”	HRVATSKI PRAVOPIŠ(I)	SRPSKI PRAVOPIŠ	BOSANSKI PRAVOPIŠ
d/c	Øc (<i>sudac: G suca</i>) dc (<i>mladac: G mladca</i>)	Øc (<i>suca</i>)	Øc (<i>suca</i>) dc (<i>sudca</i>)	Øc (<i>suca</i>)	Øc (<i>suca</i>)
t/c	Øc (<i>otac: oca</i>) tc (<i>mlatac: G mlatica</i>)	Øc (<i>oca</i>)	Øc (<i>oca</i>) tc (<i>sveca, svetca</i>)	Øc (<i>oca</i>)	Øc (<i>oca</i>)

U srpskoj jezičnoj praksi, neka bude spomenuto, međutim nije rijetkost naći na stanovita kršenja norme. Ponešto je naime paradoksalnosti u tome što se, nerijetko doživljena kao isforsirana, pravopisna kroatizacijska izmijenjena pravila ponekad ostvaruju u srpskoj pisanoj praksi, koja u tome slučaju ne poštuje / nedovoljno poznaje (svoju) normu. U vezi s tim, kao svojevrsnu zanimljivost, donosimo (nelektorirane, dakako) primjere „rasprave” oko pravopisnih dvojbi na srpskim internetskim forumima:

hvala nesh!

redovno vidjam po kaficima npr. topli napitci...

a moj disha na kompu ima folder podatci

(<http://forum.b92.net/topic/40808jezicke-nedoumice/page-130>, pristupljeno 1. rujna 2017.)

- Dragi prijatelji, moja saradnica i ja smo u sporu oko ovog termina, pa vas molim za pomoć. Ja tvrdim da su podaci, a ona da su podatci. Dokažite da sam u pravu!

(<http://www.vokabular.org/forum/index.php?topic>, pristupljeno 1. rujna 2017.)

3.2. Sastavljeno i nesastavljeno pisanje zasigurno je relevantno jezično-pravopisno pitanje, no ovdje se njime zbog njegove kompleksnosti nećemo podrobnije baviti (bavili smo se u Čužić 2015), nego samo jednim aspektom o kojemu se u hrvatskome pravopisanju podosta diskutiralo, a to je pisanje prezentna niječnoga oblika glagola *htjeti*.

Zbog izrazite čestotnosti toga glagola ne čude žestoka sporenja oko pisanja navedena oblika. Kao što je poznato, u prednovosadskome razdoblju hrvatskoga standardnoga jezika bilo je propisano nesastavljeno pisanje, pa se dio hrvatskih pravopisnih priručnika (Babić, Finka i Moguš 1996, Babić i Moguš 2010) u prenormiranju poveo za tim načinom pisanja, dok je veći dio pravopi-

sa (Anić-Silićev, Matičin i institutski) ipak nastavio propisivati kontinuitet sastavljenoga pisanja pravdajući ga i uzusnim razlozima, s obzirom na to da ga tzv. medijska i kulturna praksa doista i nije potvrdila u dostatno velikoj mjeri¹⁹. Posve je stoga bilo izvjesno da ni srpska ni bošnjačka (bosanska) pravopisna norma nisu bile u poziciji napuštanja ustaljenoga rješenja iz jednostavnoga razloga što srpski standard, između ostaloga, nije svjesno ni htio napuštati taj kontinuitet, dok bi se bošnjački (bosanski) takvim prenormiranjem isuviše približio pravopisnoj kroatizaciji. Uostalom, takvo prenormiranje ni u hrvatskoj normi, kako se barem zasad čini, nema izglednu budućnost:

BROZOV HP	PRAVOPIS HSJ	HRVATSKI PRAVOPIS(I)	SRPSKI PRAVOPIS	BOSANSKI PRAVOPIS
<i>ne ću, ne ćeš...</i>	<i>neću, nećeš...</i>	<i>neću, nećeš...</i> <i>ne ću, ne ćeš...</i>	<i>neću, nećeš...</i>	<i>neću, nećeš...</i>

3.3. Što se tiče pisanja točke iza rednih brojeva, i tu se uočavaju stanovite promjene u odnosu na pravopis tzv. srpskohrvatskoga jezika:

	PRAVOPIS HSJ	HRVATSKI PRAVOPIS(I)	SRPSKI PRAVOPIS	BOSANSKI PRAVOPIS
Arapske brojke	1. (prvi)	1.	1.	1.
Rimske brojke	I	I.	I	I/I
Iza drugog znaka	(2016/17)	(2016/17) (2016./17.)	(2016/17)	(2016./17.) (2016/17)

Novosadski je pravopis propisivao da se iza rednih brojeva pisanih arapskim brojkama stavlja točka, a da se iza rednih pisanih rimskim brojkama ona ne piše, no hrvatski pravopisi takvu odredbu neutraliziraju propisujući pisanje točke neovisno o tome kojom se brojkom piše. Osim toga novosadski je pravopis „kontaktno” kontekstualizirao pisanje točke iza rednih brojeva, što je preporuka i Belićeva pravopisa, jer iza nekoga drugoga pravopisnoga znaka toč-

¹⁹ Dostatno je promotriti najvažnije (u pravilu najprodavanije) dnevne tiskovine odnosno podnapise i teletekstne zapise nacionalnih televizija i uvjeriti se da uvjerljivo prevladava pravopisno rješenje *neću* – štoviše, uvid u tekstove *Jutarnjega lista* i *Večernjega lista*, odnosno zapise na teletekstu i podnapise na Prvome programu *HRT-a* i *Novoj TV*, obavljen u razdoblju od 20. do 22. listopada 2017. godine, pokazuje da nije zamijećeno pisanje *ne ću*.

ka prema tome pravopisu ne treba pisati. Takvu praksu nastavlja dio hrvatskih pravopisa (Anić-Silićev i Matičin pravopis), dok dio pravopisa ostavlja točku i ako slijedi koji drugi pravopisni znak. Usprkos tomu što je riječ o problemu u užemu pravopisnome smislu, a manje u jezično-pravopisnome smislu, ipak se i tu pisanje/nepisanje točke doživljava kao identitetsko pitanje, no to ne treba čuditi s obzirom na paradoks pravopisne norme, vidljiv u činjenici da ta norma nije jezična, ali jest standardnojezična (Čužić 2015), i kao takva potencijalno najpodesnija za (re)standardizacijske manipulacije (za razliku od, primjerice, fonološke i gramatičke norme koje su i jezične i standardnojezične norme).

3.4. Kao što se može vidjeti, hrvatska je pravopisna norma unisono jedino prihvatila nešto normativnih zahvata kod pisanja *dc*, *dč*, *dć* na granici prefiksa i korijena, što se onda posljedično moglo odraziti i na uzusnu primjenu, kao i pisanje točke iza rimskih brojki. S druge strane hrvatska pravopisna kodifikacija nije jedinstvena oko uvođenja novih zahvata manjega opsega, novih dakako tek u odnosu na Novosadski pravopis, pa time i njihovo ukorjenjivanje u uzusu nailazi na probleme. Drugim riječima, u većini sredstava javnoga priopćavanja, bar onih značajnijih, uglavnom još nisu zaživjeli likovi tipa *ne ću*, *zadatci*, *na večer* što upućuje na nesklonost komunikacijskoga uzusa u prihvaćanju novih normativnih zahvata²⁰, makar oni bili i minornoga opsega, ako iza njih ne stoji jedinstvena kodifikacija. Badurina (2015: 75-76), napomenimo ovdje, smatra da je danas, uz određene ograde, ipak došlo do normalizacije norme u smislu što se zamjećuje „znatno manje zastranjivanja i eksperimenata u vezi s hrvatskim jezičnim normama”. Pravopisni „eksperimenti” nakon smirivanja, unatoč suprotnomu dojmu, ipak nisu ostavili relevantnijega traga na fizionomiju pisane forme hrvatskoga standardnoga jezika, iako im ne treba osporavati identifikacijsku ili, dekonstrukcijski poimano, jezično-ideološku težinu. Međutim u vrijednost te „težine” skloni su ponekad sumnjati inozemni lingvisti²¹.

²⁰ Da se likovi tipa *ne ću*, *zadatci* i *strjelica* nisu ustalili u većoj mjeri, pokazuje u svojem empirijskome istraživanju Volenec (2015).

²¹ Navedimo ovdje samo jedan podosta ilustrativan primjer. Ističući kako su u suvremenome hrvatskome pravopisanju zadržane mnoge inovacije Novosadskoga pravopisa, poljski lingvist Molas (2013: 20) poprilično (pa i neuobičajeno) oštro kritizira pokušaj pravopisnih izmjena, videći u njima čak „opasan” eksperiment. On dakle bez okolišanja zaključuje: „Suvremene pravopisne sukobe izazvane kontradiktornim težnjama za smanjivanjem utjecaja novosadskog pravopisa na hrvatsku ortografsku normu ili za kontinuiranom postojecem razvojnog trenda valja ocijeniti kao vrlo opasan po jezičnu kulturu eksperiment u kojem najviše stradava sam jezik i njegovi govornici. Prosječni je čovjek dezorijentiran neshvatljivim potezima lingvista za koje samo oni znaju dublja ideološka obrazloženja koja ne pridonose povećavanju komunikacijske vrijednosti jezika a jedino zbunjuju njegove govornike.”

4. Zaključna razmatranja

U raspravi o kompleksnome odnosu jezične standardizacije i restandardizacije u teorijsko-metodološkome smislu naznačili smo da je restandardizaciju u neku ruku moguće odrediti tek kao skup etapnih elemenata (svake) standardizacije u odnosu na neke njezine neposredno prethodne elemente. Pritom se pojam restandardizacije, iz perspektive pravopisne norme, teorijski razrađivao uvođenjem dvaju pojmova/naziva. Radi se o prenormiranju koji je s njim u tijesnome odnosu, i to u bliskoznačnome (a ne istoznačnome) odnosu, dok smo se u rasvjetljavanju nekih možebitnih restandardizacijskih silnica poslužili nazivom „retrostandardizacija” kao svojevrsnim restandardizacijskim modelom.

Osim toga razradi teorijskih pogleda na restandardizaciju pokušali smo pridonijeti govorenjem o različitim aspektima restandardizacije: primarnome, odnosno kodifikacijskome („pravome”), identifikacijskome (simboličnome), pa i nazivnome (nominalnome ili statusnome) aspektu restandardizacije. Pretpostavili smo da je identifikacijskomu ili simboličnome aspektu restandardizacije pozadina ideološka (ideologemska), a uključuje manje normativne zahvate, odnosno zahvate sa simboličnim brojem izmjena pa je riječ o relativno minornome prenormiranju sa značajnim simboličnim nabojem, dok bi primarni aspekti restandardizacije označavali veće zahvate u kodifikaciji, koji, doduše, jesu najčešće izazvani identifikacijskim razlozima, premda, dakako, mogu biti i uzusno-komunikacijski postulirani. Nazivna je posljedica tzv. promjene statusa jezika i također je u pravilu identifikacijski postulirana.

Nakon navođenja konkretnih aspekata što bi se mogli označiti kao korjenitije intervencije u pravopisnu kodifikaciju u radu smo na nekoliko izdvojenih primjera pokazali kako promjene 90-ih godina 20. stoljeća u hrvatskome pisanome jeziku (u odnosu na razdoblje kada je u službenoj uporabi bio srpskohrvatski/hrvatskosrpski jezik, tj. Novosadski pravopis) nikako nisu zadovoljile uvjete da se nazovu primarno restandardizacijskima, tj. restandardizacijskima u kodifikacijskome smislu jer zahvaćaju zanemariv broj normativnojezičnih (kodifikacijskih) zahvata. U tome je smislu neutemeljeno govoriti o „novohrvatskome” jeziku, barem u pravopisnome smislu, tim više što glavnina predloženih pravopisnih promjena nije prošla dostatnu uzusnu verifikaciju, uz naglasak da ni sama kodifikacija nije jedinstvena s obzirom na to da je dio kodifikatora nastavio promicati kontinuitet određena pravopisanja, propisujući dakle pisanje koje ne donosi promjene.

Prije bi se moglo konstatirati da prijedlozi navedenih intervencija imaju tzv. retrostandardizacijske korijene jer se afirmiraju pravopisna rješenja koja

se opravdavaju time što su vrijedila u nekim starijim („hrvatskijim”) pravilima novostandardnoga razdoblja, koje počinje – i, s četverogodišnjim prekidom, traje do danas – s prihvaćanjem hrvatskovukovske standardnojezične koncepcije (starostandardnim razdobljem smatramo ono ilirsko odnosno ono kojim je *upravljala* tzv. zagrebačka škola). Retrostandardizacijski se aspekti dakle zamjećuju u opravdavanju kojih rješenja pravopisnom tradicijom kao identifikacijskim uporištem te se stoga o restandardizaciji tu može govoriti samo u sekundarnome, identifikacijskome smislu, tj. „nepravoj” restandardizaciji. Uvjetno (metonimijski²²) nazvane („neprave”) restandardizacije, nazivna/nominalna (u pravilu jezičnostatusna) i simbolična (identifikacijska) restandardizacija zapravo označuju malobrojne jezičnostandardne (kodifikacijske) zahvate s „ambicioznim” izvanjezičnim nastojanjima, dok su posljedice kodifikacijske restandardizacije promjene većega opsega u određenome jezičnome standardu, pri čemu s prve dvije, kako je rečeno, u pravilu može dijeliti visoke izvanjezične ambicije. Usprkos tomu što je iz inozemne perspektive hrvatski doživljen kao jezik koji je zahvaćen i tzv. nominacijskim aspektom restandardizacije, kako smo ga ovdje nazvali, pogled iznutra, koji obuhvaća i pogled u pravopis, pokazuje da je, u najmanju ruku, diskutabilno taj aspekt restandardizacije oprimirivati hrvatskim jezikom (i pravopisom).

Literatura:

- ANIĆ, VLADIMIR; SILIĆ, JOSIP. 2001. *Pravopis hrvatskog jezika*. Novi Liber. Zagreb.
- BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. ⁴1996. *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.
- BABIĆ, STJEPAN; HAM, SANDA; MOGUŠ, MILAN. 2005. *Hrvatski školski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.
- BABIĆ, STJEPAN; MOGUŠ, MILAN. 2010. *Hrvatski pravopis*. Zagreb. Školska knjiga.
- BADURINA, LADA. 2015. Standardizacija ili restandardizacija hrvatskoga jezika u 90-im godinama 20. stoljeća. *Jezične, kulturne i književne politike*, Zbornik radova 43. seminara Zagrebačke slavističke škole. 57–79.
- BADURINA, LADA; MARKOVIĆ, IVAN; MIĆANOVIĆ, KREŠIMIR. ²2008. *Hrvatski pravopis*. Matica hrvatska. Zagreb.
- BAŠIĆ, NATAŠA. 2005. Hrvanja hrvatskoga. *Jezik* 52(3). 113–118.
- BUGARSKI, RANKO. 2002. *Nova lica jezika*. Čigoja štampa. Beograd.

²² Kažemo metonimijski jer govoreći o restandardizacijskim „vrstama”/nazivima, mislimo zapravo na aspekte restandardizacije.

- COMRIE, BERNARD; MATTHEWS, STEPHAN; POLINSKY MARIA. 2004. *Atlas jezika*. Stanek. Varaždin.
- DALBY, ANDREW. 2006. *Dictionary of Languages*. A & C Black. London.
- ČUŽIĆ, TOMISLAV. 2015. *Pravopisna norma: teorijsko-metodološki aspekti hrvatske pravopisne norme*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- GLUŠICA, RAJKA. 2011. O restandardizaciji crnogorskoga jezika, *Studi Slavistici VIII* (2011). 271–278
- HALILOVIĆ, SENAHID. 1996. *Pravopis bosanskoga jezika*. Preporod. Sarajevo.
- GREENBERG, ROBERT D. 2005. *Jezik i identitet na Balkanu*. Srednja Europa. Zagreb.
- KATNIĆ-BAKARŠIĆ, MARINA 2009. Jezik, politika i moć u tipovima diskursa. *Zbornik Jezična politika i jezična stvarnost*. Ur. Granić, Jagoda. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku – HDPL. Zagreb. 333–338.
- MOLAS, JERZY. 2013. Novosadska ortografija kao izvor inovacija u suvremenom hrvatskom pravopisu. *Zbornik Javni jezik kao poligon jezičnih eksperimenata*. Ur. Kryžan-Stanojević, Barbara. Srednja Europa. Zagreb.
- PALIĆ, ISMAIL. 2009. Mogućnosti funkcioniranja triju standardnih jezika (bosanskoga, hrvatskoga, srpskoga) u Bosni i Hercegovini. *Zbornik Jezični varijeteti i nacionalni identiteti. Prilozi proučavanju standardnih jezika utemeljenih na štokavštini*. Ur. Badurina, Lada; Pranjković, Ivo; Silić, Josip. Disput. Zagreb.
- PEŠIKAN, MITAR; JERKOVIĆ, JOVAN; PIŽURICA MATO. 2010. *Pravopis srpskoga jezika*. Matica srpska, Novi Sad – Beograd.
- PETI-STANTIĆ, ANITA. 2009. Restandardizacija (hrvatskoga) standardnoga jezika. *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti. Prilozi proučavanju standardnih jezika utemeljenih na štokavštini*. Ur. Badurina, Lada; Pranjković, Ivo; Silić, Josip. Disput. Zagreb.
- Pravopis hrvatskosrpskoga jezika*. 1960. Matica hrvatska/Matica srpska. Zagreb, Novi Sad.
- RADOVANOVIĆ, MILORAD. 2009. Srpski jezički standard. *Zbornik Jezični varijeteti i nacionalni identiteti. Prilozi proučavanju standardnih jezika utemeljenih na štokavštini*. Ur. Badurina, Lada; Pranjković, Ivo; Silić, Josip. Disput. Zagreb.
- ŠKILJAN, DUBRAVKO. 2002. *Govor nacije*. Golden marketing. Zagreb.
- ŠKARIĆ, IVO. 2001. Kakav pravopis (između fonetike i fonologije). *Govor*. XVI-II/2001. 1–32.
- TAFRA, BRANKA. 2012. *Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja*. Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- VASILJEVA, LJUDMILA. 2010. *Srednjojužnoslavenski književni jezici u sinkroniji i dijakroniji*. CKD „M – M”. Osijek.
- VOLENEC, VENO. 2015. Sociolingvističko istraživanje hrvatskoga pravopisa: društveni stavovi o eksplicitnoj normi. *Jezikoslovlje* 16/1. 69–102.

Re-standardization / Retro-standardization aspects of orthographic standards (orthographic re-standardization)

Summary

In this paper we shall observe the relation between processes of standardization and restandardization by analysing aspects of re-standardization, and endeavour to inquire on how justified it is to consider the relatively minor changes in the written Croatian language as re-standardization in the relevant sense of codification.

Since some orthographic changes were partly based on solutions from the periods of standard language, we may conclude that in those cases it is conditionally possible to refer to retro-standardization interventions.

Ključne riječi: standardizacija, restandardizacija, retrostandardizacija, norma, pravopis, hrvatski jezik, južnoslavenski jezici

Keywords: standardization, re-standardization, standard, orthography, Croatian language, South Slavic languages